

ІЖІ ВОЛЬКЕР

КОХАНЦІ

На півдні там, на затишних тих, кам'яних оселях —
Ми бачили: квітки сплелися густо...
Схилила ти голівку біля мене тут, — голівоньку веселу —
Близькі твої уста, — ось — біля моїх уст.
Сьогодні промінь місячний занадто вже великий, —
Щоб звивами обіймів наших переплівсь...
Безмежний світ малий нам все-ж! — і як покликати —
Аби по-серед нас собі він постеливсь?!
В серцях закоханих кричать фабричні сирени,
І польовая в тиху ніч дзвенить...
Як за тобою, люба, йде рука від мене
Сто-сот речей до неї вже кричить...
Ті сто-сот гострих, кам'яних-кривавих
Ста-сот німих, що в них залято плід...
Ти віриш — що рука моя їх у вінки промінить?
— І почекаєш, — аж з тобою обніму я світ?!

З чеської переклав Ант. Павлюк

Н. КРУЧІНІН

НУ, ЩО МЕНІ У ТІМ...

Мов велетні які, граніти скель над морем
Юрбою, без кінця, заковано лягли.
І сонця южний жар, і сміх зорею в зорі,
Покинута тюрма, і в даліні вали...
Шуміли хвилі дня. О, далі сонні, сині!
І шум життя вставав і линув од землі.
Над нами, де не глянь, пропелерами в сині
Крицевий спів несли крицеві журавлі.
Ну, що мені у тім, що босий я і голий,
Ну, що мені у тім, що я давно не їв,
Коли у голові думок радіють бджоли,
І кличе в шум труда веселий шум машин?
Неначе пес брудний, я виліз із конури,
Та не чекав у тьмі омріяних месій.

Тепер уже не той, не той заброда хмурий,
 Тепер уже і він людина, як і всі.
 І все, чого чекав, що кликав я годами,
 Чого у боротьбі жадав еством усім,
 Навколо в прапорах замаяло над нами,
 Неначе по весні з россою перший грім...
 Тому й сьогодні я розставсь із сумом-болем
 І з кожним, хто вперед, еднаю сміх і спів.
 Ну, що мені у тім, що босий я і голий,
 Ну, що мені у тім, що я давно не їв?
 Навколо хвилі дня. О, далі сонні, сині,
 Де мариво ясне од неба до землі.
 То нам у далині пропелерами в сині
 Крицевий спів несуть крицеві журавлі.

ОПІВНОЧІ

Точка. Вирок ясний, безпощадний
 (опустилася траурна гать)
 ... „Іменем радянської влади...
 ...розстрілять“...
 Повели... Тільки східці тримтіли
 І гриміли останній хорал...
 На підлозі — тіла або тіні...
 А над ними вагою — підвал.
 В Валентина не очі — заграви...
 „Валентин, ти сьогодні блідий.
 Йди спочинь. А цю леді біляву
 розстріляє другий“.
 — „Не жартуй“... тільки знизив вії...
 На кубанці проміння звізди:
 „Я тримати нагана умію,
 На посту не хорий завжди“.
 Не почув він, як мить одлетіла,
 Мить, як постріл, ридання, як сміх...
 На підлозі — тіла, — не тіні.
 І петлюрівка-леді між них.
 Б'є годинник... ридають сірени
 Над холодною млою долин.
 „Ця білява — моя наречена“...
 прошептав Валентин.

З рос. переклав В. Сосюра

В Парижі перед двадцятьма роками

Двадцять літ тому, 1-го травня 1906 року, я був арештований в Парижі і 3 травня, з наказу Клемансо (тоді французького міністра внутрішніх справ), висланий з Франції. Подія ця сталася так.

Кампанія, переведення пролетарського свята 1 травня мала у Франції 1906 року особливе значіння. Гаслом цієї кампанії синдикалісти оголосили, крім звичайних гасел робітничої класи у Франції, досягнення восьмигодинного робочого дня оказовим порядком. З того дня, з 1-го травня 1906 року, французькі робітники повинні були революційною дорогою, поза парламентом, через голову соціалістичних проводирів і проводирів соціалістичної частини професійного руху, добитися здійснення одного з найголовніших тоді першотравневих гасел. Тактика такої економічної — та не тільки економічної — боротьби шляхом оказового здійснення вимог робітничої класи дістала у Франції назву „прямой акції“ „action directe“.

Гасло „action directe“ на ґрунті розчарування робочих мас у парламенті, в парламентській боротьбі і в парламентаріях, зокрема і парламентських соціалістичних депутатах, серед яких чим-раз частіше з'являлися ренегати (Мільєран, Бріян, Вів'яні), було популярне. Синдикалісти протиставили його парламентській боротьбі і мали успіх.

Російським соціалістичним революційним партіям протиставлення тактики прямої акції і парламентської боротьби було незрозуміле. Тактики прямої акції уживано в Росії раніше, ніж це поняття поширилося у Франції. Вся революція 1905 року була безпосередньою акцією робітничої класи і то на небачені перед тим розміри. Безпосередня акція для переведення восьмигодинного робочого дня також була застосована в Росії, а саме в Петербурзі в листопаді 1905 року, головню, за керуванням більшовиків. Правда, спроба запровадити восьмигодинний робочий день оказовим способом в Петербурзі взагалі кінчилася нещасливо, але ця невдача пояснювалася збігом різних обставин і не давала приводу поставитися негативно до тактики action directe, як такої. Принципіальне прийняття тактики безпосередньої акції проте не значило, що російські соціалісти ігнорують парламентську боротьбу, хоча значна частина їх і бойкотувала булігінську Думу: але-ж то була булігінська Дума з підтасованим представництвом.

Не так ставилися до тактики безпосередньої акції соціалісти Франції. Вони і частина профспілок, що була під їх впливом, трималися в цій боротьбі невизначно. Не повстаючи явно проти фактичного запровадження восьми годин роботи, говорили, що потрібна

попередня боротьба в парламенті за переведення закону про обмеження робочого дня, що можливі і потрібні в даний момент компроміси, що потрібні виступи строго організовані під керуванням професійних спілок, що зарано вдаватися до революційної тактики, що поразка неминуча.

Але в паризьких масах агітація синдикалістів мала голосний успіх, і на зборах робітників у Парижі вони незмінно зіставлялися переможцями, проводячи свої резолюції. В провінції, за винятком півдня Франції, вони мали менший успіх, але в Марселі і в Ліоні повторялася та сама картина, що і в Парижі.

Центрами руху в Парижі (а також і на півдні Франції) були синдикалістські профспілки і особливо Біржа праці. Величезний будинок паризької Bourse du travail в квітні 1906 р. кипів масою народу, юрби безробітних щодня приходили до біржі і там найширше розгорнулася агітація синдикалістів. Там таки оказовим порядком розташувалися і філіяли синдикалістських профспілок. Вплив синдикалістів на біржі панував цілком; соціалістичні й нейтральні профспілки зникали перед ними цілком. Гасло *action directe* ширилося, — і відчувалося, що 1-го травня закипить серйозна боротьба за поліпшення умов життя робітничої класи.

В даний момент приложення безпосередньої акції до боротьби за восьмигодинний робочий день означало, що 1-го травня 1906 р. на французьких фабриках, незалежно від звичайного гудка на закінчення роботи, робітники після восьми годин роботи самі будуть давати гасла покидати роботу — на півтори-дві години раніше від гасла фабричної адміністрації — і на це робітниче гасло роботи припиняться.

Критикуючи парламентську боротьбу, розвінчуючи надії на зміцнення дійсно-робітничого парламентського представництва, синдикалісти вказували, що вибори до буржуазного парламенту тільки відтягають увагу робітничої класи від справжньої боротьби за революційні досягнення, сіють химери, що quasi-робітниче представництво в парламенті відірване від робітничої класи і її інтересів, що робітничі представники в буржуазному парламенті неминуче декасується, що депутат у парламенті завжди є або стає ренегатом і угодовцем, як Мільєран, Бріан і Вівіані, або асимілюється з парламентською говорільнею; в кращому випадку цей депутат залишається сектантом, як Гед, але завжди він відривається від робітничої класи і її дійсно-революційної боротьби. В парламенті французькі синдикалісти вбачали не політику, а політиканство. Тому вони переводили тактику бойкоту виборів і тим їх тактика накривалася з анархістською. Але, щоб надати бойкотові характеру демонстрації, вони оголосили активний бойкот, запрошуючи виборців-робітників подавати білі порожні листки замість виборчих списків. Число тих листків мало показати число бойкотистів і стати демонстрацією проти буржуазного парламенту і цілого буржуазного устрою. 1906 р. на додаткових виборах у Парижі число цих порожніх листків було досить велике.

Тактику участі в парламентській боротьбі, тактику угодовських профспілок мала заступити, на думку синдикалістів, тактика

безпосередньої акції—*action directe*. Гадалося, що дорогою безпосередньої акції поза парламентом, боротьби партій поза муніципалітетами і т. д. робітники фактично захоплять ряд прав, поліпшать своє становище. Коли-ж потім проти них ужито буде державної машини, вони будуть уже не нападати, а оборонятися, захищати свої захоплені права з усіма вигодами оборони.

Позиція російських соціал-демократичних організацій і гуртків так більшовицьких, як і меншовицьких супроти синдикалістів і парламенту була тоді подвійна. В основі вона визначалася перипетіями 1905 року. Не надаючи царському (Віттевському) маніфестові 17 жовтня того становчого значіння, яке надавали йому ліберальні кола буржуазії та інтелігенції, соціал-демократи обох таборів до весни 1906 р. гадали використати вибори до Державної Думи і саму Думу для дальшої політичної класової боротьби. Цих намірів не захитали ні жовтнево-листопадові погроми, ні розгром грудневих повстань. Використання всіх способів боротьби було на порядку дня. Вибори, що мали відбутися на весні, мусіли відбутися на основі принципів, оголошених в жовтневому маніфесті, і тих правил, які були намічені першим складом комісій для розроблення виборчого закону і про які було відомо з преси, а ще більше приватним шляхом і з закордонної преси. Ці правила рисували можливість широкої участі соціал-демократів в передвиборчій кампанії і в самих виборах. У соціал-демократів обох фракцій були цілком підставні надії утворити в першій Думі фракцію на кілька десятків чоловіка, яка зможе підсилити загальний робітничий рух у країні, користуючись організуючим значінням Думи і роботи в ній, а також думською трибуною, держучи зв'язок з революційним рухом в різній формі і зв'язок з „підземеллям“. З другого боку вирішувалися можливості мати певний вплив у самій Думі, дякуючи численності робітничих представників і значній революційній масі, що стояла за ними. Всі ці перспективи були тим правдоподібніші і значніші, що первісні проекти виборчого закону дозволяли числити на думську більшість ліво-кадетського типу.

Однак після грудневої поразки пролетаріату відбулися зміни комісії для вироблення передвиборчого закону і дані були відповідні директиви новій булігінській комісії. Становище змінилося. І перші виборчі проекти відходили від принципів безпосереднього і рівного виборчого права, а останні проекти явно намагалися через багатоступуність, куріальність і нерівність утворити таку систему виборів, щоб забезпечити в майбутній Думі більшість право-октябристського типу, збільшити роль поміщика, духовенства і великої буржуазії, скорити селянську курію духовенству і поміщикам і зменшити до мінімуму роль робітничої курії.

Таким чином, за новим проектом виборчого закону, що потім став законом, малося створити праву Думу з нікчемним заступництвом у ній лівих елементів.

Пізніше виявилось, що уряд помилився що до сили лівих настроїв у країні: перша Дума мала велику більшість кадетів і трудовиків. Але тоді, перед виборами, і соціал-демократам і іншим революційним угрупованням здавалося, що план уряду вдасться, що в найкращому випадку в Думі буде октябристська більшість і що

вибори в робітничій курії можуть обернутися в фікцію, знуцання і провокацію. Більшовики і велика частина меншовиків гадали, що в таких умовах участь робітничої партії і робітників у виборах будуть означати неначе згоду на булігінську Думу, можуть створити їй шкідний авторитет, — і тому вони бойкотували вибори. Тільки кавказько-грузинські меншовики і частина меншовиків у деяких промислових краях Росії брали активну участь у виборах і провели в Думу невелику групу соціал-демократів. Пізніше тактика соціал-демократів змінилася і вони брали участь у виборах навіть до „третечервневої“ столипинської Думи, що з її трибуни по всій країні лунали більшовицькі промови.

Але тоді — на весні 1906 року — тактика бойкоту Державної Думи від соціал-демократів годилася з синдикалістською тактикою бойкоту парламенту.

А проте соціал-демократи — і більшовики, і меншовики, в тім числі і бойкотисти — ставилися негативно до синдикалістської тактики бойкоту французького парламенту.

Це негативне ставлення ґрунтувалося на можливості у Франції брати широку легальну участь у перевибірчій кампанії, яку використати на широкі розміри можна тільки виставивши свої списки; на можливості і конечності мати справжніх заступників робітничої класи в парламенті, щоб використовувати його, яко трибуну; на тім, що робітничій класі конче треба брати безпосередню участь в парламентській боротьбі, щоб переводити в ній і критичну і почасти також органічну роботу, оскільки, висловлюючи вимоги робітничої класи, можна видерти від буржуазного парламенту бодай часткові поступки.

Але така позиція соціал-демократів не означала ні визнання угодівської тактики групи Мільєрана, — що тоді щойно вийшов із французької соціалістичної партії, — ні заперечення тактики *action directe*. Адже вся боротьба 1905 року, в якій російські соціал-демократи брали провідну участь, була *action directe*. З цього погляду уявлялися однаковою помилкою „нейтралітет“ соціалістів в боротьбі за оказове запровадження восьмигодинного робітничого дня і ігнорування в цій боротьбі синдикалістами парламенту і парламентської соціалістичної групи.

На такий позиції стояв тоді і автор цих рядків. Така була позиція російського меншевицького гуртка в Парижі, якого членом він тоді був.

Цей гурток рішив взяти активну участь в травневій кампанії в Парижі 1906 року. Відірвані через недостатнє знання язика й побуту, відірвані з причин національного і організаційного характеру від робітників і соціалістичних організацій Парижа, ми рішили взяти участь в переведенні кампанії 8-мигодинного робітничого дня серед російського робітничого населення Парижа.

Власне росіян-робітників в Парижі були одиниці, але робітників-євреїв — виходців з Росії — було кілька тисяч. Індустріяльних фабричних робітників серед них було небагато. Більшість їх працювали в швейній і галантерейній промисловості, значна частина яко квартирники з задільною оплатою роботи на дому. В цій роботі казаяї

переводили систему, яка ще від часу Роберта Оуена дістала назву потогонної системи. Оплата роботи була задільна. Конкуренція робітників на ґрунті безробіття, злиднів і неорганізованості збивала розцінку праці і з того користалися хазяї. Задільна оплата роботи була така мала, що для вироблення прожиточного мінімуму потрібно було 13 — 15 годин інтенсивної роботи, в якій брали участь всі члени сім'ї, не виключаючи дітей. Робочого дня квартирників, завдань ніхто не визначав і не регулював. Вся справа була в розмірі задільної оплати. Це, звичайно, утрудняло переведення кампанії восьмигодинного робочого дня серед виходнів із Росії, тим більше, що робітники квартирники були зле організовані, а спосіб оплати їхнього труду висував на перший план підвищення розцінок, а не регулювання робочого дня.

Тому й робота наша носила трохи загальний характер. В наших доповідях у робітничих клубах ми висвітлювали історію боротьби за 8-мигодинний робочий день, значіння її в даному моменті, з'єднання тактики *action directe* з парламентською боротьбою. Але з найбільшим інтересом аудиторія слухала наших принагідних оповідань про ті події в Росії, що їх учасниками багато з нас було і, зокрема, про листопадovu спробу петербурзького пролетаріату встановити оказовим порядком восьмигодинний робочий день.

Наші клубні доповіді не приваблювали численної публіки, але були в нас виступи і на великих мітингах, головню на мітингах, уряджуваних від синдикалістів анархістів, які виявляли найбільшу активність.

За кілька день до 1-го травня відбувся і мій виступ на великому інтернаціональному робітничому мітингові. Мітинг цей був інтернаціональний не тільки в ідеї, але й самим складом учасників. Величезну залю вщерть виповняли робітники чужоземці, що імігрували до Франції і осілися в Парижі, проте були й французи. Багато було росіян, переважно євреїв, італійців, швейцарців, німців, іспанців і т. и. Вся ця різностайна маса зміналася і лиш подекуди по різних кутках залі видно було компактні групи одної національності. Над залею стояло гудіння різномовних голосів. Дзвінко перегукувалися голоси італійців, вирізняючись серед інших.

Кожний промовець говорив своєю мовою, повторюючи інколи свої гасла і французькою мовою. Кожен звертався головню до своєї аудиторії, але говорив до всіх. І кожного промовця слухала вся маса на мітингу. Хто-небудь з президіуму, що складався з осіб різних національностей, переказував по скінченні кожної чужоземної промови її зміст французькою мовою.

Інтернаціональний склад мітингу був яскравою демонстрацією гасла „пролетарі усіх країн, єднайтеся“ і це надавало мітингові побільшеного інтересу, особливої урочистости. В самому складі мітингу, в його відношенні до промовців демонструвалася класова єдність пролетарів усіх країн, єдність класової боротьби, єдність гасел і завдань.

Голосний успіх мав відомий анархіст Малатеста — італієць і один француз — анархіст-синдикаліст. Інші промовці мали менший успіх, але гасла анархістсько-синдикалістського табору незмінно зустрічали бурхливе співчуття.

Після француза говорив я. Добре пам'ятаю зміст своєї промови, що дуже сподобалася одній частині і викликала гострі протести, свистіння і спроби зірвати її в другій частині.

„117 літ тому (тепер уже 137 літ тому) — так почав я свій виступ — великий якобинець Робесп'єр сказав: „людство іде наперед, удосконалюється техніка, спосіб урядування, але провалля між багатими й бідними незмінно росте¹⁾“. Далі я говорив про велике вагання діячів великої французької революції, про їх безсилість не то що розв'язати, але й поставити на цілий обсяг соціальну проблему, про комуни 71 року, про оформлення соціальних ідей і боротьбу за соціалізм, про майбутню соціальну революцію, про класову боротьбу, про політичну революцію і соціальну боротьбу 1905 року, в Росії. Але коли я зв'язав боротьбу російських робітників за політичні свободи і за російський парламент з використанням французького парламенту в боротьбі французьких робітників і зокрема в боротьбі за 8-мигодинний робітничий день, — це зірвало бурю протестів і свист частини зборів. Мені кричали в нестямі „action directe“, тільки „action directe“ виведе робітничу класу з тяжкого становища, а не надії на парламент. А я відповідав, що як-раз action directe в найширшому масштабі, в героїчних формах була застосована після 1870 року в Росії, в 1905 році, що спроба оказового запровадження 8-годинного робітничого дня уперше переведена була в листопаді 1905 року в Петербурзі. Тому для росіян синдикалістське гасло травня 1906 року не новина. Але треба поширити боротьбу, втягти в неї парламент, використати його трибуну, ужити всіх методів боротьби, не замикаючись в узьку тактику ігнорування сили й значіння парламенту. А коли прийде час, тоді через голову парламенту, через соціальну революцію — до соціалізму. Відповідаючи на репліки, користуючи з моментів спокою (при чім голова мітингу кілька разів спиняв мене), я розгортав програм і тактику революційного соціалізму проти соціалістів-опортуністів і проти анархістів; action directe — це тільки революційна тактика, частина революційної тактики.

Я зійшов з трибуни під громом оплесків і свистінням. Пристрасті розпалилися. Мені відповідали, лаялись, хтось боронив тих самих ідей, які на мітингу переводив і я. З трибуни суперечка перенеслася до залі. В самім розпалі суперечок голова оголосив, що давно вже час почати музичну програму мітингу і суперечки поволі стихли.

Перемога на мітингові осталася на боці синдикалістів та анархістів, але однасторонність бойкотистського напрямку захиталася; проти переведення 8-годинного робітничого дня на мітингові заперечень не було.

За кілька день відбувся пролетарський виступ 1-го травня. Сотні тисяч робітників демонстрували.

1 травня в Парижі мало тоді почасти святочний характер (може й тепер). Натовпи робітничих семей з жінками й дітьми ішли колонами за місто і в підміські сади. Оркестри музики, пискуни-чортики, конфеті, серпантин, веселий говір, співи — все мішалось в веселий гомін під травневим сонцем.

¹⁾ Цитую на пам'ять; тоді цитата була точна.

Але багато робітничих колон ішло, не мішаючись із святочною юрбою, несучи свої плакати за 8 годин роботи, починаючи з сьогоднішнього дня, за оказове захоплення робітниками своїх прав негайно, за *action directe*, плакати проти парламенту. Ці колони не тільки святкували, вони демонстрували. Були зіткнення з поліцією, арешти.

У вечорі першого травня, коли я вернувся додому з демонстрації, добродушна господиня квартири, де я жив (в Латинському кварталі), вдова дрібного крамаря, прихильна до мене, як до акуратного платільника і тихого взагалі квартиранта, з таємничим виглядом оповіла мені, що за мене вже три рази питалися два добродії. З розпитувань я дізнався, що ці добродії не з тих студентів і емігрантів пролетарського типу, які звичайно заходили до мене, що вони французи, справдешні елегантні *monsieur*, а не *citoyen*. Більше з тону й поваги, з якою говорила про них моя господиня, та з її виразистих жестів, я догадався, що це було якесь цілком незвичайне завітання.

Небавом прибіг наверх у квартиру і консьєрж, що разом з своєю дружиною виконував обов'язки одночасно і швейцара і дворника дому. Він виявляв менше пошани до моїх незвичайних гостей. Цей консьєрж був соціаліст і мій приятель „*samarade*“, ми з ним не раз розмовляли внизу на сходах. Він розповів, що ці два добродії раз-у-раз вертаються до нашого дому, ходять улицею. Він догадується, що це агенти політичної поліції. Але я можу не турбуватися — вони не мають права арештувати мене у мене вдома (за французькими законами трус або арешт удома можливий або з судового наказу або у випадку явного виявлення злочинця, право поліції робити арешти на вулиці також обмежене).

Не встиг іще мій консьєрж все це мені з'ясувати, як два елегантних добродії уже були — ось вони.

Після короткого дзвінка моя хазайка одчинила їм двері і вони вступили до передпокою. Це були два рославі джентльмени в цивільному, бездоганно одягнені, в чорних пальтах, лайкових рукавичках і лакових черевиках; один був в циліндрі, другий в котелку. Обидва мали чудові плекані густі французькі бороди досить великі; в одного борода була чорна, в другого — темно-каштанова. Вже багато пізніше в мене виникла думка — чи не були ті бороди, а може й костюми — маскарадом. Але тоді я оглядав їх і ждав.

Уклонившись з випуканою чемністю, вони спиталися, чи не можуть вони бачити *monsieur Sobolew* (з таким прізвищем я жив у Парижі). Я назвав себе.

Сказати правду, мої відвідачі були трохи збентежені, про всю свою елегантність і джентльменство. Здається, вони чекали мене на вулиці і саме на вулиці мали надію розмовляти зо мною.

Надзвичайно люб'язно, не даючи руки, суто по-французькому обидва добродії представилися мені, назвавши якісь прізвища, і заявили, що вони мають доручення конфіденційно поговорити зо мною. Сказавши це, обидва стали в вижидальних позах, сподіваючись, здається, що я запрошу їх до кімнати. Одначе я цього не зробив і запропонував їм, признаюся — без їх французької чемности і досить категорично, переказати їх доручення тут таки. Обмінявшись якимись півфразами і стенувши з трохи ображеним виглядом плечима, вони заявили,

що вони мають доручення від начальника паризької префектури просити мене зайти всього на які 15 хвилин до префектури з моїми особистими документами.

Вони запевняли, що префектурі треба тільки прописати мої документи, що особисто явитися треба тільки для цього, що це тільки на яку чверть години. Я попросив їх почекати, а квартирну хазяйку і мого славного консьєржа попросив зайти до мене поговорити. Обидва мої відвідачі (якими подібними один на одного здавалися вони мені на одежі, постаті, манерах) увічливо і непорозуміло уклонилися, немов скоряючись необхідності, але виявляючи своє німе здивування, що за такі дрібниці можна ще радітися.

Коли я, моя хазяйка і консьєрж зайшли до моєї кімнати, я одверто сказав їм, що я не знаю французьких законів і радився їм, що мені чинити. Вони відповіли мені, що дома мене арештувати не можуть, але на вулиці мають право з якого-небудь приводу затримати мене. Коли це запрошення тільки для прописки, то відмовлення йти з ними нічим мого становища не поліпшує і може збудити підозріння, дати привід до яких-небудь „заходів“ (доповідно вони не могли з'ясувати мені можливий зміст цих заходів). А як є наказ мене затримати, то поставлять вартових і мене затримують на вулиці, коли я вийду. Однак, наказу про задержання не може бути, принаймні я сам повинен знати чи може бути такий наказ про мене — так говорив і консьєрж і хазяйка.

Обдумавши своє становище, я рішив, що про задержання мене не може бути й мови. Правда, 1-го травня були арешти, але це були арешти при вуличних сутичках з поліцією, а арешт в префектурі в Парижі після запрошення з дому — арешт соціал-демократа, хоч і російського, в той час, як соціалістична партія мала у Франції всі свободи, це, здавалося мені, — річ неможлива. Та й чим я міг завинити у Франції?

Адже мої виступи на легальних зборах не різнилися змістом від багатьох легальних виступів групи Геда і Вальяна, виступів, на яких я не раз був присутній. То в якому-ж порядку могли-б арештувати мене! Що могло-б бути, крім установа особи? Все це я обміркував і в мене з'явилася цілковита певність, що як би не пішла моя справа пізніше, але тепер поради хазяйки й консьєржа слухні і мене затримати не можуть.

Пізніше довелося мені пожалувати свої самопевності, легковажного довір'я до порад хазяйки і консьєржа. Я зрозумів, що не слід було так квалитися, що можна було день-два засісти в „бест“, що як член РСДРП я міг і повинен був викликати своїх більш досвідчених партійних товаришів, запросити кого-небудь з французьких товаришів-соціалістів або юриста для поважнішої наради і обміркованого рішення, що робити.

Але про це все я подумав тоді, коли було вже запізно. А тепер я рішив їхати до префектури. Мої відвідачі не ховали своєї радості — вони збувалися таким способом зайвого клопоту.

Це запрошення вийшло власне арештом. Але цей арешт був цілком неподібний на мій арешт в Росії на рік раніше, зовсім неподібний на російські арешти моїх товаришів і арешти, описані в літературі. І саме завітання цих agents було чудне і незвичайне: в Росії

жандарми приходили вночі з поліцією і понятими. Приходили і завжди робили трус, незалежно від того, чи мали арештувати після трусу. Тут усе було инакше. Якось дуже вже культурно, але неясно, і непокоїло, признаюся, більше, як у Росії. Головне було не втратити можливості легально вернутися до Росії. Для того треба лавірувати і не ховатися. Я рішив їхати.

Взяли фіякр і ми поїхали. По дорозі мої супутники були так само люб'язні і галантно мовчали. Але вже в префектурі їх поводження перемінилося. Галантність злетіла і вони почали говорити про мене, що цим мовляв молодцям-чужоземцям, які баламутять народ і намовляють його нападати на поліцію, слід би добре накласти палицями.

Такий початок не віщував нічого доброго. Мене провели у велику кімнату, подібну до канцелярії. В кімнаті горіло тільки дві настільні електричні лампи і сиділа людина в цивільному над паперами. Мої супутники перемовилися з нею кількома швидкими фразами і залишили нас.

Почекавши кілька хвилин і бачучи, що урядовець — мабуть, канцелярист — і не думає звернути на мене увагу, я звернувся до нього. „Сідайте і почекайте“ — це були його одинокі скупі слова, і мені довелося скоритися.

Скільки я чекав, не пам'ятаю; здалося мені, що довго, але може півгодини або годину. Потім до кімнати увійшов якийсь урядовець в цивільному і спитався, чи потрібний мені перекладач. Не хтівши мати до діла ще з яким-небудь російським шпіоном, я від перекладача відмовився. Минуло ще $\frac{1}{2}$ години. Потім увійшло два значніших урядовця і почалося щось подібне до допиту.

Признаюся, оскільки я почував себе підготованим до допитів у Росії, твердо засвоївши при арешті там систему відмовлятися від відповіді на всі запитання (заперечувати свою вину в Росії не доводилося, бо я був арештований після мітингового виступу), остільки я почувався неупевнено тут. В кожному разі я поклав як-найближче триматися російської тактики „активного мовчання“, пам'ятаючи, що мої відповіді, навіть цілком невинні, можуть пошкодити якомусь товаришеві і не допоможуть мені, якщо французькі агенти вже вислідили мене.

Закордонного паспорту з дійсним прізвиськом я ще дома рішив не показувати їм, бо мені найголовніша річ була зберегти собі можливість легально повернутися до Росії, охоронитися від російських шпіонів. Тому, коли мені запропоновано пред'явити особисті документи, я віддав якесь посвідчення на ім'я Соболева, яке собі заздалегідь дістав і яке, признатися, перед тим довелося мені пред'являти в Парижі тільки на почті, коли я одержував гроші з Росії. Це посвідчення не задовольнило тих, що мене допитували, але я заявив, що інших документів не маю.

Коли мене спиталися, чи я пред'явив свої документи в префектуру, мені довелося відповісти негативно; на питання, чому я не зробив цього, я відповів, що ніхто з моїх земляків (головно студентів) своїх документів не пред'являє, що ніхто від мене того не вимагав і що я не знав, що в Парижі треба це робити. На питання, в яких я справах у Парижі, я відказав, що приїхав учитися, слухаю різних

лекцій і працюю по бібліотеках. Це була почасти правда — я слухав лекцій в Сорбоні, працював по бібліотеках, але головно, в марксистських гуртках. Однак ніяких посвідчень, білетів вільного слухача у мене не було і це мені довелося ствердити.

Потім почався допит по суті справи: чи я виступав на таких мітингах, в таких клубах? Чи належу я до партії анархістів-синдикалістів і ин. На ці питання я просто відмовився відповідати, сказавши, що вони не стосуються до справи, в якій мене викликано. Тоді мені показали розпорядження товариша міністра внутрішніх справ допитати мене в таких пунктах. Відповідати я все таки відмовився з мотивів, зазначених вище.

Тоді вони почали знущатися з мене. „Тепер ви відмовляєтеся відповідати, а цією штукою ви вмієте орудувати і забивати французьких урядовців?“ обурено звернувся до мене один із тих, що мене допитували, наставляючи проти мене браунінг.

„Ці хлопці приїжджають з Росії ніби вчитися і намагаються запровадити в нас анархію, намовляють до злочинів, беруть участь у замахках“ — скрикнув другий (1906 року ще свіжі були спогади про індивідуальні виступи анархістів — кидання бомб у театр і ин.).

На ці поклики, на підймання браунінга я не реагував. Мої розмовники ще більше гнівилися, почали загрожувати мені, знов почулися фрази, що треба бити палицями цих чужоземців. В мене з'явилося виразне відчуття, що мене мають бити — відчуття, з яким я вже раз познайомився в Росії.

Я мав підстави ждати цього. В революційно-політичних колах було відомо, що частину паризької поліції спеціально набирали з людей, яких можна було використати для боротьби з революціонерами, не розбираючи методів боротьби. Ця частина „ажанів“ являла собою щось подібне до жандармів в загальній поліцейській формі. Набрані із стало-чорносотенних елементів, вони мали в поліції деякі привілеї і дорожили своїм становищем. В поліції у них підтримувано їх чорносотенний дух, виховувано й підтримувано погромні інстинкти. Саме вони звичайно робили напади на демонстрантів, розганяли збори, били страйкарів; в кожному разі вони були ядром тих поліцейських загонів, які кидано на такі діла. Для таких діл ці ажани мали навіть спеціальну зброю — не то палиці, не то гуми — тупу холодну зброю, як вони її називали.

Незрідка перед „ділом“ цих поліцейських „жандармів“ підпоювали. Підпили були також поліцейські, що нападали на демонстрантів першого травня.

Ми знали, що коли революціонери в Парижу готувалися до першого травня, поліція теж пильно по-своєму готувалася, і 1 травня, коли демонстранти заходили в райони, яких найбільше пильнувалося, на них енергійно нападали півп'яні поліцейські загони. Були 1-го травня також випадки, що декого били на вулицях.

Незадовго перед 1-м травня під час одного страйку поліцейські напали на вулиці на Акімова-Маховця (відомий тоді представник опортуністичного руху в соціал-демократії з суто-економічним ухилом). Коли його били, він кричав assassins (розбійники). Оборонятися одному проти багатьох нічого було й думати. Проте після того

Акімов був арештований і потім засуджений спеціальним (здається, поліцейським) судом до в'язниці за образу влади і супротивлення їй при виконанні обов'язків.

Демонстранти 1-го травня поводитися не так покірно, як Акімов, вони дійсно і иноді зі зброєю противилися поліції і ажани були роз'ярені; найбільше намовляли їх проти чужоземців.

Через те я обавлявся биття тут таки в префектурі і погрози поліцейських не здавалися мені пустими погрозами. Обстановка сприяла їм: частина будинку префектури, де я був, була майже порожня, кругом стояла лунка тиша. В такій обстанові зо мною могли зробити, що хотіли, особливо додержуючи сучасних поліцейських методів биття без калічення. А потім мені могли закинути образу влади, супротивлення, навіть напад на префектуру, можна було підкинути зброю, навіть бомбу.

Все це раптом спало мені на думку. Дожидання всякого лиха зростало. Поводження моїх розмовників не віщувало нічого доброго.

Я ждав прибуття ажанів. Допит не припинився. Я відмовлявся відповідати на запитання.

Нарешті мені дали спокій. В листі моїх визнань — вони були записані точно — відзначено, що я відмовився відповідати.

Протокол допису я підписав.

Урядовці вийшли, кинувши мені „ждіте“.

Через деякий час, вже досить пізно, до кімнати увійшов другий урядовець, теж у цивільному, і прочитав мені папір з наказом затримати мене для вияснення моєї особи, як „небезпечного чужоземця“, що не має документів. Папір був мені пред'явлений. На нім були підписи „за“ міністра внутрішніх справ і ще якийсь. Вражіння від паперу було таке, що його заготовлено й підписано заздалегodi і тільки слова „що називає себе Соболевим“ і інші були вписані тепер.

Я зажадав, щоб мені був пред'явлений закон, що дозволяє на таке розпорядження. Урядовець вийшов.

Пройшло ще тяжких півгодини і увійшов один із тих, що мене допитували, з розкритою грубою книжкою і ткнув пальцем у статтю закону. Там було щось про затримання й вислання адміністративним порядком небезпечних чужоземців-імігрантів, які живуть з вигаданими прізвищами і не заявлені в префектурі (приблизно так). Дата закону була 1849 рік. Але видання книги нове.

Отоді-ж то я згадав, що, вивчаючи історію Франції, я читав про спеціальні закони 1849 року проти чужоземних політичних емігрантів.

Революційний рух 1849 року в Германії і інших країнах був погамований раніш, як у Франції. Після поразки тих революційних рухів, після різних реставрацій, багато революціонерів, в тим числі і Маркс і Герцен, примушені були покинути отчину і віддалилися в центр революції 19 віку — Париж, де була ще республіка, де боротьба тривала, де поразка, здавалося, не була остаточна.

І от тоді, розуміючи небезпечність, звязану зі скупченням революціонерів-емігрантів з усіх країн, небезпечність участі їх у французькому революційному русі, французький уряд почав переслідувати чужоземців.

Уряд президента Луї-Наполеона-Бонапарта (пізніше Наполеона III) запропонував, а парламент липневих днів (розстріл робітничих національних майстерень і ин. року 1848) прийняв закон, який, давав міністрові внутрішніх справ право арештовувати й висилати небезпечних чужоземців.

Як сталося, що цей закон пережив республіку і імперію Наполеона, пережив Тьєра і був застосований року 1906-го до мене, через 57 літ після його видання, цього я ніяк не міг тоді збагнути, а потім ціла ця подія стала минулою, цікавою тільки як епізод, а не для історичних дослідів.— Та й не до того було.

В кожному разі я тоді мусів задовольнитися пред'явленням мені тому законів і розписався, що наказ французького міністерства внутрішніх справ про моє задержання читав.

Хутко з'явилося 2 поліцаї в формі і запропонували мені іти за ними. Зовсім як у Росії після допиту в жандармському відділі.

Іхали ми досить довго. Навчений своїм російським досвідом, я не питався, куди ми ідемо. Напевно в тюрму. Куди-ж більше? В кожному разі я думав, що потраплю в камеру для політичних в'язнів. Я помилився.

Іхали ми досить довго і нарешті під'їхали до добре відомого мені будинку. Це був Бурбонський палац на березі Сени — будинок парламенту „chambre de député“ або „Chambre meuble“, як іронічно називали палату депутатів на зборах робітників.

Зупинилися ми, не доїжджаючи до головного входу, але потім обійшли будинок навкруги і вже з боку Сени підійшли до залізних дверей з півпідвального етажю.

Над цим входом, як і над усіма входами палати депутатів, був напис „liberté, égalité, fraternité“ (свобода, рівність, братерство).

Над цим входом цей напис здавався глузуванням: це було „місце замкнення“.

Після формальностей прийому нового позильця, я, в супроводі вже інших урядовців військово-поліцейського типу з револьверами і чимось подібним до палиць і гранат коло пояса, перейшов довгими коридорами до залізних дверей тюрмної камери.

Над цими дверима теж був напис „liberté, égalité, fraternité“.

Камера середньої великості була повнісінька. На нарах, що на диво подобали на нари спільних камер російських в'язниць, і на лавках сиділо й лежало чоловіка 20—30. Було пізно. Більшість арештованих спали. Більшість в'язнів, що були в камері, були люди видимо карного типу. Зрідка долучався ще один „житель“ п'яного вигляду.

Вся камера мала характер помешкання для короткочасного перебування. Це трохи тишило мене, бо залишатися довго в таких товаристві і в такій обстанові було-б огидно.

Лягти було ніде і я сів на вільний край лавки, збираючись пересидіти цілу ніч.

Недалеко мене сидів підстаркуватий чоловік.

„Ви росіянин?“—спитав він мене трохи ламаною французькою мовою. Я відповів і здивувався, що він у напівтемряві пізнав мою національність.

„Я знав багато росіян. Я відсидів три роки в тюрмі в російській справі (він назвав якесь італійське місто) і от тепер знов арештований“.

Поволі ми розмовилися. Він сів ближче до мене і ми говорили з ним у півголос до ранку. Це була одна з найцікавіших зустрічей мого життя.

Сусіда мій у цій камері, згорблений, сивий, розповів мені, що він італієць, кравець по спеціальності. В Римі, де він жив у вісімдесятих роках минулого віку, він був ще молодою людиною, але вже мав репутацію доброго майстра-кравця, коли він познайомився з російськими художниками, а потім і з російськими закордонними студентами і революціонерами.

Він ще перед тим був революційно настроєний, а під впливом росіян остаточно зробився революціонером. Деяких діячів „Землі і Волі“ і „Народної Волі“ він знав особисто. Добре знав він між иншим Степняка-Кравчинського. І от він стає в Італії співробітником російських народовольців. Він бере участь у виготовленні в Італії вибухових творив, передержує і пересилає їх і зброю до Росії, не раз їде з дорученнями до Швейцарії, конспірує.

В періоді 1881—83 року (не пам'ятаю тепер точно його оповідання) його арештовують з речовими доказами, обвинувачують у пачкарському вивозі зброї і ин. і засуджують на три роки до спеціальної в'язниці (здається каторжної). Там він проводить три роки каторжного режиму мовчання і примусових робіт.

За найменшу провину, за слово, сказане пошепки сусіди на роботі, навіть за повернення голови, за найменший вияв незадоволення суворо карали, залишали без їжі, сковували по-двоє. А після відбуття кари 5 років позбавлення особних прав, заборона з'являтися в публічних місцях, щоденна явка до поліції, нагляд. Не раз він сидів по 2—3 тижні тільки за те, що залишався на площі в юрбі, за присутність на мітингу він відсидів більше. Почалися мандри по містах. Кінчив він еміграцію і оселився в Парижі.

Цей арешт — він знає — кінчиться висланням. Він поїде до Швейцарії, перевезе туди сім'ю; коли улаштується з роботою, знов почне з початку.

Багато розповідав мені італієць за своє життя, за зустрічі з росіянами, за тюрму і мандрування, за свою участь в синдикалістському рухові в Парижі. Парламентом він гордував, соціалістам не довіряв, хоч і поважав багатьох з них. Перемога робітничої класи уявлялася йому яко перемога синдикалістського професійного руху. Я теж розказував йому про російські соціалістичної партії, про події 1905 року, про російську революцію, про наше підземелля.

Ніч нам не змигнулася в розмові і тихих суперечках. Він іноді вставляв у свою розмову італійські слова, дарма що довго жив у Парижі, знов же я вставляв німецькі, але ми добре розуміли мову один одного.

Вранці в'язнів почали ступнево переводити до инших помешкань. Десь о 12 год. вивели мого італійця, а потім викликали і мене.

Знов з двома тюремниками ішов я довгими коридорами підпідвального етажур бургонського палацу.

Відколи вивели італійця, мене знов поняло моторошне почуття самотності і цілковитої безпорадності. В російській в'язниці було не те. Там була свідомість, навіть, певніше, — відчуття колегіальності, внутрішніх зв'язків з політичною в'язницею, з підземеллям на волі, була євідомість солідарності, знання лінії поведінки в'язниці, згідної з традиціями, відомими з книг і від товаришів, там була свідомість своїх прав, — а тут повна безпорадність і самотність; там були ясні взаємини з начальством в'язниці, взаємини ворогів, часове порозуміння про взаємні права й обов'язки, а тут — усе невідоме. І дотого-ж у російській в'язниці не було за моїх часів безглузлого знущання.

А тут, поки ми йшли довгими вузькими коридорами утрюх з агентами тої в'язниці, я посередині, а вони — один напереді, а другий позад мене, знов почалися неподобні жарти й розмови, що треба просто побити цих (слідувала лайка); здіймалися на мене парасолі, які чогось були в руках агентів, що мене супроводили.

В цім глухім коридорі знов з'явилося в мене відчуття чекання, що мене поб'ють, як і на допиті в префектурі. Це відчуття переживав я четвертий раз на своїм житті. В Росії це було при двох арештах — 1-й раз, коли мене часово умістили в казарми городових (тоді я після арешту не признавався, хто я, щоб дати моїм товаришам змогу все забрати з квартири, де я жив), потім з цим чеканням я познайомився в Парижі.

Я познайомився у Росії безпосередньо з биттям нагайками в часі демонстрації; був побитий при сугищі з чорносотенною маніфестацією 19 лютого 1905 року, бачив наставлений на мене револьвер, чув постріл і потім був буквально стоптаний юрбою. Того разу було відчуття неминучої загибелі. Але все те було пусте в порівнанні з чеканням, що тебе неодмінно поб'ють. З'явилося відчуття фізичного нуду, гострий стан фізичної безпорадності і пригнобленості. Сукупність цих відчуттів не можу назвати інакше, тільки моральною мукою. Відчуття ставали що раз тяжчі, час, поки ми йшли цим довгим глухим коридором, здавався нескінченим. Нині, через 20 років, я виразно згадую навіть стіни коридору — цементовані, сірі, не штукатурені, рапаті стіни. В однім місті на стіні був хрестик олівцем — проба олівця, — і він теж запав мені у пам'ять.

Нарешті ми прийшли в якийсь не то фізико-хемічний кабінет, не то лабораторію. Це була антропометрична камера. Тут мене зфотографували в профіль і анфас, звеліли розібратися і почали виміряти й записувати осібні прикмети.

На своїм житті два рази довелося мені зазнати на собі антропометричного поміру: в липні 1905 року в Харкові і 2 травня 1906 р. в Парижі. Я не знаю процедури гидкішої і образливішої, ніж оця, коли на вашому тілі шукають осібних прикмет, міряють вам уха, ніс і ин.

В Парижі ця процедура була детальніша; тут навіть повіки на очах підіймали і старанно розглядали. Відмовитися від того не можна було й думати: два агенти з парасолями стояли коло боку. Закінчилася процедура відбиття пальців на намащеній чимось чорним скляній платівці. Потім мене знов одвели до тої самої камери. Італійця мого вже не було. Народу в камері побільшало. 2-гу ніч я

проспав на нарах. Другого ранку мене повезли в якусь устанovu. Там мені об'явили наказ за підписом міністра внутрішніх справ Клемансо вислати мене з Франції без права в'їзду. В наказі було посилення на закон і наведено також посилення на другий закон, який самочинний приїзд у Францію, всупереч висланню, карає трьома місяцями замкнення у в'язниці, незалежно від нового потім вислання.

Там мене запиталися, куди я хочу виїхати з Франції і чи буду їхати своїм коштом. Я назвав Женеву і за півгодини або годину в тій самій установі мені дано білет на вечірній поїзд.

Потім мені дано двох провідників, які повинні були скрізь супроводити мене того дня і з ними пустили мене улаштувати свої справи.

Разом з моїми провідниками я поїхав до дому скласти свої речі. Моя хазайка і консьерж зустріли мене з видимим співчуттям і жалували, що погано мене порадили (чи погано - ж?).

Я викликав двох приятелів, передав їм деякі речі, одного навідав. Мої зброєносці скрізь ходили за мною, надокучаючи мені старанням взяти приятельський тон і брудними жартами. Вони розпрощалися зо мною аж увечорі, коли я сів у вагон і поїзд рушив.

В тім самім купе, де був я, сиділо два промовці інтернаціонального мітингу, італієць - анархіст і іспанець - синдикаліст — ті, з якими я полемізував. Ми привіталися. В тім самім купе було ще троє добродіїв, так ніби незнайомих один одному, але у всіх трьох були підозріло однакові саквояжі і однакові подушки з літерами „W. S.“.

Скоро лише ми переїхали кордон Швейцарії, ці добродіїв зникли. У Женеві я взяв білет до Кларану, де часово оселився, негайно змінивши прізвище Соболев на Удінов.

Перший час після цієї пригоди незвичайно легко й вільно дихалося весняним повітрям у Швейцарії.

У французьких газетах прочитав я уже в Швейцарії, що про арешти чужоземців і їх вислання був запит у парламенті. Були громові промови соціалістичних депутатів.

Клемансо відповідав.

Боротьба за 8-годинний робітничий день того року не була щаслива — підприємці відповіли локаутами. Важливих здобутків робітники не досягли. В парламенті знов зняте було питання про урегулювання робітничого дня.

Г. ГРИНЬКО

Нарис української економіки ¹⁾.

Нелегко дати в короткому огляді характеристику основних проблем української економіки. З одного боку, Україна є занадто складний народньо-господарчий організм, щоб можна було дати короткий вираз її найважливішим проблемам. З другого боку, значні народньо-господарчі групи України (метал, вугілля, цукор то-що) безпосередньо підлягають керівництву союзних органів і їхній розвиток цілковито ув'язується з загально-союзними економічними інтересами.

З цими обмеженнями все-ж таки можна зробити спробу, — підкреслити те, що в сучасному етапі розвитку є найважливіше і найхарактерніше в економічному стані України.

І. УКРАЇНА В СИСТЕМІ СРСР

Не можна зрозуміти окремі народньо-господарчі проблеми Радянської України, а тим більш намітити належний розмах і темп їхнього розв'язання без того, щоб не усвідомити загальне місце України в системі СРСР. Ось такі основні моменти дають можливість зрозуміти стан і роль України в системі загальної радянської економіки.

1) Україна вже тепер дає біля 28% валового збору хлібів по Союзу, біля 52% їхніх товарових лишків, біля 80% продукції цукру, біля 80% продукції вугілля, біля 75% чавуну, 65% залізної руди і т. инш. Займаючи лише 2% союзної території, Україна зосереджує в себе 18% залізничних ліній і приблизно $\frac{1}{3}$ залізничних перевозок. Інакше кажучи, на Україні вже в сучасний період знаходяться найважливіші підвалини загально-союзної економіки.

2) Україна є західним упором радянського союзу, утворюючи значну частину сухопутних кордонів з європейськими капіталістичними країнами, — і морських з країнами Близького Сходу. Це робить її тим передовим плацдармом, який повинен не тільки витримати в кожний момент удари капіталістичної інтервенції, але і стати вихідним пунктом нашої економічної експансії в країнах Європи й Близького Сходу.

3) В зв'язку зі специфічними умовами географічного становища України (наближеність до Європи і країн Близького Сходу, незамерзаючі порти і таке инш.), а також в зв'язку зі специфічними рисами

¹⁾ В основу цієї статті покладено доповідь на першому Всесоюзному плановому з'їзді.

її економіки (продукція експортних товарів, здобування руди й вугілля й зосередження на Україні найважливіших галузей промисловості, величезний внутрішній ринок, то-що) вкладання капіталів в українське народне господарство мусить привести до найшвидшого народньо-господарчого ефекту для всього СРСР.

4) Україна терпить від величезного аграрного перенаселення, причому це перенаселення тим значніше, чим ближче до західних кордонів (на 100 десятин засіву в РСФРР припадає 19 душ, а на Україні 63 душі сільського населення). Проблема швидкого зменшення аграрного перенаселення на Україні й піднесення на шляху сільсько-господарчого прогресу широких бідняцьких і середняцьких шарів українського селянства (досить активного, що пройшло велику школу національно-демократичного руху) має не тільки економічне, а й глибоке політичне значіння.

5) Україна мусить стати взірцем вирішення радянською владою національного питання для всього Південно-східного кутка Європи, що найбільш роздирається національною ворожнечею. Тим часом Україні доводиться розв'язувати національне питання, переводячи до нових (більш відсталих національних) форм високо розвинений в економічному й культурному відношенні суспільний організм. Виконати це завдання без зниження культурного рівня й без зменшення темпу будівництва можна лише при виключному напруженні організаційних і фінансових зусиль.

6) Україна спізнилася майже на 2 роки проти європейської частини РСФРР що до початку мирного економічного будівництва й найгостріше пережила громадянську війну й руйнацію, яка стоїть тепер в гострій суперечності з бурхливим піднесенням народнього господарства й утрудняє його розвиток.

Цілком правдиво кажуть, що в реальному будівництві, а тим більш в будівництві соціалістичного суспільства, не може бути суто, тоб-то абстрактно економічного підходу до народньо-господарчих явищ і завдань. Лише облік всіх умов, зазначених вище, дає можливість правильно розібратися в окремих народньо-господарчих проблемах України й накреслити правдивий шлях до їх розв'язання. Труднощі і своєрідність становища на Україні примушують одночасно загострювати увагу на обох лініях її розвитку, — сільсько-господарчій і індустріальній.

II. ПРОБЛЕМА КРАЙОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ СРСР І УКРАЇНИ

Всім відомо, що робітники Союзного Держплану не мало поклали праці, щоб розробити питання про краєвий економічний розподіл України. Ця ідея свого часу знаходила деякий відгук серед окремих українських робітників. Існували два варіанти такого розподілу: 2 краї (Південно-гірсько-заводський і Правобережжя) і 3 краї (з додачею Приморського з центром в Одесі). Ще й до цього часу

друкують і випускають мапи й схеми економічного районування СРСР, де Україна значиться поділеною на ці два або три краї. Тим часом життя пішло зовсім иным шляхом. Вже більш року, як Україна скасувала у себе губерський розподіл і перейшла на так звану трьохступневу адміністративно-територіальну систему: республіканський центр, округи й райони. Замість 9 губернь під безпосереднім керівництвом Українського Уряду, — є 41 округа й автономна Молдавська республіка.

Встає запитання, чим пояснюється той розрив між передбаченнями, що виходили з кел союзного Держплану й реальним будівництвом? Дехто гадає, що тут ми маємо помилку України, що в найближчий період життя примусить підійти до крайового її розподілу. В цьому питанні потрібна цілковита виразність. І вона полягає в тому, що на наступний і досить довгий історичний період треба цілком зняти з обговорення питання про крайовий розподіл України, бо воно рішуче суперечить найважливішим завданням політичного будівництва УСРР. Не крайовий розподіл України, а дальша консолідація Української Соціалістичної Республіки, — ось чого вимагає життя, і з цього треба виходити також і при розв'язанні основних питань економічної політики. Інакше кажучи, не тільки на самій Україні, а в підході до неї загальносоюзних органів належить встановити більш сталий погляд на неї, як на народньо-господарче ціле.

Не можна, неприпустимо забувати, що головні труднощі в розв'язанні завдань пролетарської революції на Україні були в тому, щоб повернути лівобережний індустріальний пролетаріат лицем до українського і в першу чергу правобережного селянства, вирвати останнє з-під впливу національно-демократичної ідеології, об'єднати його навкруги пролетаріату й тим забезпечити існування УСРР. Це не давалося на Україні одразу. Потрібна була жорстока наука боротьби й поразок, щоб зламати відосередню течію лівобережного індустріального пролетаріату, щоб усвідомити потребу будувати й зміцнювати УСРР. Тим часом кожен варіант крайового економічного розподілу України веде до розриву між Правобережжям і Лівобережжям, тоб-то до розриву по тій лінії, що є найнебезпечнішою з погляду загальних завдань пролетарської революції на Україні. Не треба забувати, що крайовий розподіл (коли він буде реально переводитися в життя на зразок Уралу або Північно-Кавказького краю) мусить закінчитися утворенням повноправних, життєздатних крайових виконкомів, які керуватимуть всіма галузями життя. На Україні це не може визначити нічого іншого, крім підризу України, як Республіки.

Поруч цього слід так само мати на увазі й зовнішні політичні завдання. За сучасним західним кордоном України перебуває біля 10 мільйонів українського населення, переважно під владою Польщі, при чому головним гаслом політичної боротьби трудящих Західної України є приєднання до УСРР. Радянська Україна є форпостом Радянського Союзу на кордоні з капіталістичними країнами. Вона безпосередньо межує з південно-східним кутком Європи, де найбільш загострена національна боротьба. Консолідація України, як республіки,

правильне розв'язання національного питання на Україні має величезне політичне значіння. Економічна політика на Україні й зокрема її районування мусять бути цілковито з цим зв'язані. Тому потрібно цілком зняти з обговорення питання про крайовий економічний розподіл України й встановити сталий підхід до неї, як до народно-господарчого цілого, треба зміцнити Україну, як республіку.

III. УКРАЇНА Й ПЛАН ГОЕЛРО

За загально-союзним планом електрофікації, що, як відомо, був складений на 10 років (1920—30), на Україні намічалось 4 великих парових районних станцій (Штерівська, Лисичанська, Білокалитинська й Гришинська) і одна гідроелектрична (Дніпроєльстан). З того часу, як був затверджений план „Гоелро“, минуло 6 років. За ці роки на Україні будувалася й тепер закінчується лише одна Штерівська електростанція з загальною мічністю в 20.000 квт., тоб-то приблизно в 5 разів меншою, ніж це передбачалося за планом. Поруч того поза планом Гоелро або почалися, або цілком підготовлені роботи по станціях: Київській—20.000 квт., Криворізькій—20.000 квт., Харківській—32.000 квт., Запорізькій—6.000 квт., Миколаївській—3.000 квт., Катеринославській—3.000 і цілій низці дрібніших.

Таким чином, вже цього року і у всякому разі наступного господарчого року на Україні буде здійснюватися поза планом Гоелро реальне електробудівництво з загальною мічністю біля 100.000 квт., в той час, як за планом Гоелро за 6 років його існування збудовано лише 1 станцію мічністю в 20.000 квт. Отже, на Україні ми маємо великий розрив між планом Гоелро, що, як відомо, є генеральний план перебудови народнього господарства СРСР на нових енергетичних умовах, і реальним будівництвом нових електро-встановок поза планом Гоелро.

Цілком зрозуміло, що такий розрив не можна терпіти й тому одним з важливіших завдань під час перегляду плану Гоелро, що тепер відбувається, є охопити як те електробудівництво, що вже реально почалося, так і задовольнити основні вимоги і потреби українського народнього господарства в цілому. При цьому слід підкреслити, що план Гоелро складався тоді, коли Україна тільки виходила з доби громадянської війни й стверджувала своє існування як республіка. В економічних штабах тоді ще РСФРР не було в той час належного усвідомлення України, як народньо-господарчого цілого. В план Гоелро, власне кажучи, Україна як ціле включена не була, а були лише включені Донбас і Рудно-Металургійний район (Дніпроєльстан). Тому поруч територіального охоплення України в новому плані Гоелро треба забезпечити підхід до неї з погляду взаємозалежності її частин, тоб-то підхід до неї, як до народньо-господарчого цілого.

Цілком зрозуміло, що це ні в якій мірі не визначає якогось відриву України від інших частин Радянського Союзу, а тим більш в плані Гоелро, тоб-то в генеральному плані соціалістичної реконструкції нашого господарства.

Окремо треба підкреслити питання про Дніпроєльстан, як одну з найважливіших проблем українського (і не тільки українського) народного господарства. За останній рік про Дніпроєльстан досить багато писали, й головні елементи цього могутнього народно-господарчого комбінату досить добре відомі. Нашу союзнą експертизу проєкту Дніпроєльстану закінчено або закінчується. Її висновки йдуть до визнання правдивості технічного проєкту, обчисленого на міцність станції в 300.000 кіньських сил і на річну віддачу енергії в 1.200.000.000 квт. годин. Дискусія, що знялася була один час в пресі про значіння Дніпровської гідроелектричної станції для потреб української металургії, ні в якому разі не хитає основних положень проєкту, особливо що до феромарганового і алюмінієвого виробництва. Значно складніше стоїть питання про шлюзування Дніпра і перетворення його в суцільну водяну магістраль від Білорусії до Чорного моря. Неясним залишається ще, в якій мірі можливий вантажообіг по поновленому Дніпру виправдає витрати великих коштів на шлюзування. Далі, хоч який малий наш досвід в питаннях про можливість використання гідроенергії в сільському господарстві й про перспективи меліоративного поліпшення наддніпрянських степів в зв'язку з підпором води в Дніпрі, величезне культурне значіння Дніпроєльстану для сільського господарства навряд чи може викликати сумнів. Що до питання про залізничу понадмагістраль між Донбасом і Кривим Рогами, то, як видно з експертизи, це питання не є органічно зв'язане з проєктом і з цього боку позитивній оцінці проєкту нічого не може загрожувати.

Вартість всього будівництва визначається нашою радянською експертизою в розмірах від 150 до 200 міль. крб., що дає собівартість кіловат-години на зборних шинах станції — 0,6 — 0,7 коп.

Слід звернути особливу увагу на те, як цілком дальша планова робота і перспективна орієнтовка в галузі транспорту, металургії й комунального будівництва великого району навкруги дніпровських порогів зв'язані з відповіддю на питання про долю Дніпроєльстану. Якщо дніпровська енергія буде пущена в народно-господарче життя району на протязі найближчих 5—7 років, ми матимемо одну лінію планової орієнтовки для цілої низки народно-господарчих галузів. Коли це питання буде зняте з черги на довгу низку років, треба шукати иншого розв'язання народно-господарчим питанням цього величезного і міцного району. Життя вимагає певної орієнтовки в цьому питанні, життя вимагає прискорити остаточне вирішення питання про долю Дніпроєльстану.

Разом з тим, чим далі, тим ясніше стає, що без притягнення закордонного капіталу нам навряд чи доведеться протягом найближчих років піднести будівництва цієї станції. Може та комісія в справі Дніпробуду, що перебуває нині в Америці, зуміє збільшити зацікавленість до цього народно-господарчого комбінату в найбільш далекозорих представників американського капіталу.

IV. СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРЧІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ

Роля сільського господарства України в її економіці й значіння української сільсько-господарської продукції для всього Союзу всім

відомі. Одначе, далеко не всім відомі ті глибокі суперечності, серед яких уже нині відбувається розвиток українського сільського господарства. Воно зробило за останні роки величезний крок вперед в своєму розвитку й вийшло по засівній площі в 1925 році за рівень 1916 року, збільшило кількість худоби на 7—9% проти 1916 року й досягло 1 мільярда пудів огульного збору хлібів.

Поруч цього кількісного зросту Україна різко повернула за останні роки на шлях інтенсифікації сільського господарства. Площа пшениці з 2,8 міль. десятин 1922 року досягла до 4,4 міль. десятин 1925 року. Кукуруза досягла до 1,3 міль. десятин. Буяковий клин поширився з 126.000 десятин 1922 року до 390.000 десятин 1925 року. Олійні культури займають площу в 813.000 десятин 1925 року проти 132.000 десятин 1916 року. Осимий засів цього року дає нове поширення площі приблизно на 500.000 десятин. По всьому видно, що теж саме дасть і яровий засів. Інакше кажучи, 1926 рік дасть поширення засіву приблизно на 1 міль. десятин й нове збільшення питомої ваги пшениці, буяка і інших рентабельних культур польової продукції.

Але цей зріст українського сільського господарства різко упирається в поглядно слабкий темп розвитку продукції на сільсько-господарчій сировині і в слабу матеріально-технічну організацію ринку (холодники, елеватори, кукурузо-сушарні, підприємства для перероблення продуктів скотарства то-що). Вже цього року значні запаси кукурузи не мали риночного збуту в зв'язку з відсутністю кукурузо-сушарень, окремих установок для перемелення кукурузяного зерна й т. инш. Це загрожує зірвати закріплення в селянському господарстві цих важливих для посушливого району культур.

Не підлягає сумніву, що 1926 рік дасть зниження засіву кукурузи. В аналогічному стані перебуває культура картоплі в північних районах України. Значно збільшеній продукції олійного насіння не відповідає розвиток олійної промисловости.

Ці окремі суперечності не є випадкові й ізольовані,— вони щільно підводять до питання про кінечність перебудови одностайного зернового господарства в напрямку збільшення в ньому скотарської продукції. В прискоренні цього перелому лежить одна з центральних проблем сільсько-господарчого розвитку України. Великим, суто-зерновим експортом ми закріплюємо на європейському ринкові продуктів скотарства—Німеччину, нашого основного в цьому відношенні конкурента. Тим часом вже 1925 року вільних лишків продуктів скотарства за покриттям потреб сільського й міського населення числено на Україні біля 5.000.000 пудів. Перед війною не менш, як 4 міль. пуд. вивозилося за межі України,— а тепер цей вивіз досягає лише 1 міль. пуд., при чому експорт за кордон виражається в десятках тисяч пудів. Боротьба за експорт м'ясних продуктів з України й широка організація холодників і підприємств для перероблення продуктів скотарства стала вже одною з найактуальніших проблем українського сільського господарства.

Таким чином, вже досягнена стадія інтенсифікації сільського господарства України в значних своїх частинах упирається в невідготовленість і неорганізованість належних ринків збуту. Без перемоги

над цєю суперечністю, без широких матеріально-технічних заходів що до організації ринків, дальша інтенсифікація українського сільського господарства неможлива. Тим часом, темп інтенсифікації сільського господарства України не тільки не можна зменшити, а його треба за всяку ціну збільшувати. Значні лишки сільсько-господарчого населення дають в сучасний момент на господарство з більш як удвоє скороченням експортом, з підупалою на $\frac{1}{3}$ гуральною промисловістю, з цукровою промисловістю, яка досягла лише 50% передвоєнного рівня і з величезними втратами реманенту й робочої худоби.

Спостереження виявляють, що в досить великих районах Правобережної України біля $\frac{1}{3}$ дорослого сільсько-господарчого населення не знаходить роботи. Міська індустрія не може в найближчий період втягнути до себе цей резерв селянської праці. Це примушує до дальшого збільшення темпу інтенсифікації українського сільського господарства, ліквідації аграрного перенаселення України шляхом раціоналізації й інтенсифікації сільського господарства, переведення землеустрою, дальшого поширення трудомістких культур і розвитку промисловости на сільсько-господарській сировині.

Але поруч цього, як тимчасовий захід, перед Україною гостро стоїть питання про переселення. Слід нагадати, що за 10 років з 1896 року до 1906 року тільки до Сибіру з України виселилося біля 350.000 душ, а за 6 років з 1906 до 1912 року біля 750.000 душ. Крім того, Україна дала значну кількість пересельців до Канади. В межах українського колонізаційного фонду не можна забезпечити більш як 70.000 душ. Проблема міжреспубліканської колонізації в загально-союзному масштабі з погляду України є досить актуальна. Тим часом, цю справу в загально-союзному масштабі ще не піднесено на належну височінь. Коли говорити в термінах „планової“ роботи, то ідея „Дальнього-східнього упору“ мусить зустріти з боку України гарячу підтримку.

Широкий сільсько-господарчий прогрес України й дальше підвищення її сільсько-господарчої продукції важливе не тільки з погляду внутрішніх інтересів самої України і СРСР в цілому, а безумовно і з погляду розвитку пролетарської революції на європейському континенті й особливо в Німеччині при умові обов'язково зв'язаної з цим блокади Європи з боку Америки. Питання про продовольче постачання нових західних пролетарських республік набере виключного значіння. Україна, що лежить на західних кордонах і впирається в морські шляхи, мусить відігравати в цьому не останню роль.

У. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Індустріалізація СРСР стала генеральною лінією нашої економічної політики. Як стоїть справа з переведенням цієї лінії на Україні? Не можна заперечувати, що до самого останнього часу що до України існував такий погляд, що вона є, з одного боку, переважно сільсько-господарською країною, а, з другого боку, як прикордонна, не може в найближчі роки претендувати на форсування розвитку промислового будівництва. Є всі підстави стверджувати, що такий погляд

рішуче суперечить не тільки народньо-господарчим перспективам, а й політичним інтересам України й Союзу в цілому.

За широку індустріялізацію України говорить перш за все логіка економічного розвитку СРСР. При вичерпанні старих основних капіталів в промисловості і при проектуванні нового промислового будівництва в районах головної сировини і ринків збуту, навряд чи слід підкреслювати, в якій мірі збільшується роля України, як індустріального району. Донецько-Криворізький басейн з його легко-мобільними запасами руди й вугілля, можливість збудування величезного джерела дешевої енергії на дніпровських порогах при тій умові, що сама Україна, східні країни Європи і частина Близького Сходу гарантують величезний споживчий ринок, — все це створює виключно сприятливі умови для нового промислового будівництва. З цієї суто економічної точки зору, Україна може претендувати на участь в новому промисловому будівництві СРСР не тільки в широких масштабах, але і в порядку першої черги. При бідності наших внутрішніх капіталів їх слід вкладати в промислове будівництво там, де це найшвидше і з найбільшим ефектом рентується. На Україні це гарантовано безумовно.

З другого боку, нове промислове будівництво на Україні мусить розвиватися тим більш енергійно, чим швидше підвищується сільське господарство і зміцнюється селянство. Міцність українського селянського руху, особливо в зв'язку з національним питанням, нам добре відома з досвіду громадянської війни. Тут перехрещуються суто-економічні мотиви з серйозними політичними й стратегічними міркуваннями. Не можна заперечувати того положення, що інтереси зміцнення пролетарського впливу на найбільші селянські райони СРСР вимагають систематичного розвитку в них великої індустрії. Це тим більш обов'язково там, де, як на Україні, суто-економічні передумови органічно зв'язані з цим політичним завданням. Величезний досвід громадянської війни виявив, що найстійкіші у військовому відношенні були райони з великою індустрією, а найлегшим шляхом для капіталістичної інтервенції були суто-селянські райони СРСР.

З точки зору можливих військових конфліктів з капіталістичним Заходом, Радянському Союзові корисніше мати в своєму складі Україну, яка зробить дальший крок по шляху індустріялізації й тим самим буде більш соціально цементованою, ніж Україну, яка затримається на її переважно сільсько-господарському рівні розвитку. — Стратегічні міркування примушують не тільки зосередити далі від кордонів найважливіші промислові підприємства, але й соціально зміцнювати, пролетарськи цементувати прикордонні селянські райони.

VI. ПРОМИСЛОВІСТЬ НА СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРЧІЙ СИРОВИНІ

На початку цього господарчого року продукцію вугілля, чавуну, сталі й прокату в українській важкій індустрії відновлено приблизно на $\frac{3}{4}$ проти 1913 року. Цей господарчий рік в цій справі значно пішов наперед. Промисловість, що переробляє сільсько-господарчу

сировину, відбудовано на початку цього року значно менше: цукрову промисловість приблизно на 50%, гуральну приблизно на 30% і т. д. Це відставання в темпі відбудови промисловости на сільсько-господарчій сировині суперечить бурхливому зростові й гострим вимогам українського сільського господарства. Безумовно, в такі-ж гострій суперечності це стоїть і з вимогами широкого споживчого ринку. Розгортання промисловости, що переробляє сільсько-господарчу сировину, не тільки зменшує гостроту питання про аграрне перенаселення України, але й веде до зменшення товарового голоду на важливіші товари нашого внутрішнього ринку. План розвитку цукрової промисловости Цукротрест склав в двох варіантах, — мінімальний з продукцією на кінець 6-го року в 90 міл. пуд. і оптимальний з продукцією в 115 міл. пуд. З міркувань аграрного перенаселення України з одного боку, і з міркувань потреби внутрішнього ринку мусить бути прийнятий до здійснення оптимальний план розвитку цукрової промисловости. Це тим більш треба зробити, що умови реалізації цукру (акцизи) забезпечують досить швидко повернення до державної скарбниці коштів, вкладених на розвиток цієї промисловости.

Цей перспективний план передбачає стабілізацію сучасного складу цукрових заводів на Правобережжі й лише технічне перебудування їх. Більш енергійне будівництво передбачається на Лівобережжі й деяке загальне переміщення цукрової промисловости на Схід в РСФРР. Ця лінія мусить бути підтримана. Але поруч цього в плані передбачається піонерське будівництво цукрових заводів на Кубані, в Туркестані, на Дальньому Сході й т. инш. Навряд чи можна погодитися з тим, що найближчі п'ять років є підхожий період для нового великого піонерського будівництва. В ці роки капітали в промислове будівництво треба вкладати не там, де їх своєчасне рентування є проблематичне, а в старі добре вивчені райони. Тим більш не можна відносити до піонерських заводи з 8.000 берковців перероблення на добу, тим часом, як середня добова міць заводів в старих районах становить 4 — 6000 берковців.

Цілком зрозуміло, що весь план розвитку цукрової промисловости, особливо на Україні, мусить виходити з визнання селянського бурякосіяння, як основної сировинної бази радянської цукрової промисловости. Всяка спроба ламати цю позицію в бік підвищення ролі заводського бурякосіяння була-б шкідливою і підривала-б ту виключно велику соціальну роль, що її в найближчий період цукрова промисловість буде відогравати в районах гострого аграрного перенаселення. Україна твердо стоїть на селянському бурякосіянні, як основі радянської цукрової промисловости.

З гуральною промисловістю становище значно складніше. Перед війною на 595 заводах України викурювалося біля 22 міл. відер спирту. Вся маса цих заводів за винятком 10 — 15 була зосереджена на Поліссі і в лісостеповій Україні. Під цим поглядом розвивалася культура картоплі. В багатьох районах України на гуральних заводах перероблювалося біля 70% всієї картоплі району. Особливо важливо це для тих частин Полісся, де немає цукрової промисловости. Цього господарчого року випущено біля 9 міл. відер спирту, тоб-то біля 30% передвоєнної продукції. З точки зору розвитку сільського господарства

в значних районах України, питання про поширення гуральної промисловості є виключно гостре і невідкладне.

В продукції олійного насіння й розвитку олійної промисловості Україна пережила значне зрушення. В передвоєнні часи Україна давала не більш 9% всього врожаю олійного насіння Європейської Росії. За останні 6—7 років засів олійного насіння на Україні збільшився з 132 тис. до 813.000 десятин, що дає 33% площі засіву олійного насіння всієї Європейської частини (з Кавказом) Радянського Союзу.

Олійна промисловість не встигає за зростом засіву олійного насіння. Звідси значне хитання цін, а з другого боку—з цим зв'язана конечна потреба експорту насіння замість олії, що, звичайно, значно менш рентабельно. Експорт насіння, замість олії, веде також до втрати цінних (для безлісного степу) відходів (кожури), які використовуються тут, як паливо. Це примушує негайно стати до будівництва нових олійниць і в першу чергу олійниць у Маріуполі, як єдиного засобу підтримати цю прогресивну тенденцію в українському сільському господарстві й значно поліпшити постачання внутрішнього ринку й експорту в цій частині.

Тут зазначено лише найгостріші проблеми промисловості, що працює на сільсько-господарчій сировині України. Можна було б підкреслити також вимоги шкіряної промисловості, але особливо енергійно слід підкреслити, що поруч розвитку зазначених галузей промисловості, гострим питанням для України є питання про елеваторне, холодильне, кукурузо-сушарне й инше будівництво. Без перебільшення можна сказати, що в оброблюючій сільсько-господарчу сировину промисловості і в матеріально-технічних заходах для реалізації сільсько-господарської продукції України слід бачити в повному розумінні бойові завдання української економіки.

VII. ВАЖКА ІНДУСТРІЯ УКРАЇНИ

Важка індустрія України—це є, власне кажучи, підвалина всієї союзної промисловості й транспорту. Вище вже зазначено питому вагу важкої індустрії України в загально-союзній промисловості. З тим більшою увагою належить поставитися до її проблем і вимог. Завдання Донбасу в 1,2 мільярда пудів вугілля, на цей господарчий рік, ледве забезпечує найгостріші потреби промисловості й транспорту; при сучасному стані основного капіталу це завдання максимальне і виконується з величезним напруженням. Перше півріччя дає цілковите виконання цього програму, але запаси вугілля в самому Донбасі і в головних планових споживачів зменшуються, і ми йдемо назустріч новому господарчому рокові без належних резервів мінерального палива. З другого боку, останній період дає нам втягнення до продукції середніх і навіть дрібних копалень, що зменшує рентабельність продукції вугілля.

Тим часом, програма розгортання нових копалень і механізація старих стоїть перед загрозою нецілковитого виконання, в зв'язку з обмеженістю приладдя й фінансовими перешкодами. Слід одверто

дивитися на те, що вже найближчий період поставить нас перед необхідністю імпорту англійського й, можливо, польського вугілля, якщо не буде забезпечений належний темп розвитку паливної продукції в Донбасі. Не так давно Рада Праці й Оборони мусіла санкціонувати імпорт 100 міл. пуд.

Особливо слід підкреслити необхідність збільшити увагу до поширення коксової продукції, яка вже тепер не може забезпечити потреб металургії, при чому біля 20% продукції коксу вже тепер виробляється без рекуперації (без уловлення побічної продукції), тобто найменш рентабельно з загально-господарчої точки зору. Рада Праці й Оборони затвердила новий програм будування коксових печей з загальною продукцією в 100 міл. пудів.

Розвиток української металургії за останні роки йшов так, що по чавуну в 1922-23 році — 6,8 міл. пуд., в 1923-24 році — 22,6 міл. пуд., в 1924-25 році — 51 міл. пуд. і на 1925-26 рік намічений програм в 117 міл. п. У процентах до загально-союзного витоПЛення чавуну це дає 38%, 56,9% і 77%. Інакше кажучи, Україна 1925-26 року не тільки доходить до передвійської питомої ваги в загально-союзнім витоПЛенні чавуну, але й трохи її перебільшує. Але слід мати на увазі, що досвід першого півріччя показує неможливість цілковито здійснити програм по чавуну, намічений на цей господарчий рік. Можливо, що реальна продукція буде процентів на 15 нижча за ту, яку передбачалося з початку року. Але навіть і ця продукція вимагає величезного напруження. Підприємства „Півден-стали“, працюють з неприпустимим напруженням своїх технічних можливостей і майже без усяких технічних резервів. Малі й великі аварії стали вже побутовим явищем в цій галузі продукції. З другого боку, слід мати на увазі, що в зв'язку з розривом між попереднім розмахом і реальною продукцією, а також в зв'язку з цілою низкою інших обставин, українська металургія входить до другого півріччя у виключно скрутному фінансовому стані. Проблема організаційного поліпшення і фінансового зміцнення української металургії набирає величезної гостроти. Її розв'язання мусить скласти належні передумови для належного розвитку металургії в майбутньому.

Незалежно від цього, ми щільно підходимо до питання про будування нових металургійних заводів. Немає жадної радії вести полеміку на тему „Урал чи Україна“. Безумовно, економічний розвиток СРСР вимагатиме напруження обох металургійних районів. Але ніякому сумніву не підлягає, що з числа перших металургійних заводів, що їх будуть будувати в найближчі часи, значна кількість мусить припадати на Україну й при тому в першу чергу. Ми значно запізнюємося з цією справою, — життя вимагає прискорення затвердження і початку реалізації широкого плану розвитку української металургії.

Цілком зрозуміло, що в щільному зв'язку з цим треба розв'язати також і питання рудної промисловости. З початку цього господарчого року була загроза, що ЮРТ, який вкупі зі сталим запасом може забезпечити на цей рік не більш 200 міл. пуд. руди, не задовольнить вимог металургії. Скорочення програму металургії позбавляє нас цього року цієї нев'язки. Але проблема дальшого розвитку здобування

руди від цього не стає менш гострою. Капітальні роботи що до поширення силового господарства ЮРТ-у (і в першу чергу будування електростанції) і механізація його підприємств є абсолютно невідкладні, бо без цього нас чекає тяжкий розрив між вимогами металургії й реальною продукцією руди.

Слід цілком одверто підкреслити, що найважливіший фактор індустріалізації країни — машинобудівельна продукція перебуває в організаційному й фінансовому відношенні в досить скрутному становищі. Гострота питання про вагонно- й паровозобудівництво всім досить відома. Випуск 15.000 важких вагонів на рік по Союзу є мінімальний програм найближчого періоду. Тим часом, вся міцність машинобудівельних заводів здатна забезпечити не більше 9.000 вагонів. З другого боку, слід вважати що недавні розмови про те, що до 1930 року нам непотрібні будуть нові паровози, не мають ніякого змісту. За останніми варіантами, за п'ять років від 1925-26 до 1929-30 нам конче треба збудувати не менш як 3,5 тис. нових міцних паровозів. Все це разом ставить в найближчий період цілком практичне питання про будування не менш як одного паровозного й одного машинобудівельного заводу на Україні. Якщо стратегічні міркування не встануть зо всією категоричністю проти цього, то навряд чи в Радянському Союзі можна буде найти сприятливіше місце для цих заводів, як у Донецько-Криворізькому районі.

Поруч того, в зв'язку з індустріалізацією, гостро виникає питання про збудування нового інструментального заводу. Відомо, що перед війною потреба в інструментах визначалася по Союзу приблизно в 15 міл. крб. на рік, при чому 43% цієї потреби задовольняв імпорт, а з 57% внутрішньої продукції біля 40 процентів припадало на підприємства, що містилися в Польщі, Литві і т. инш. Немає чого підкреслювати, в якій гострій суперечності з нашими програмами піднесення продукційности праці перебуває становище наших інструментів і варстатів. Потребу України на цей господарчий рік в інструментах визначено приблизно в 5 міл. крб., тим часом як уся союзна продукція інструментів навряд чи перебільшує 6—7 міл. крб. Життя щільно підводить нас до постановки питання про будівництво нового інструментального заводу на Україні.

Приблизно в такому-ж стані перебуває варстато-будівництво.

VIII. ЛЕГКА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ

Характерно в структурі української промисловости те, що її широкі ринки задовольняються коштом підприємств центральних районів Радянського Союзу. Текстиль, метал широкого споживання, нафта й т. инш. виробляються за межами України. За часи революції, коли було порушено систему економічного зв'язку окремих районів відбулася деяка перестановка в цьому відношенні. Цукрова продукція, олійна, тютюново-махорочна й деякі інші значно поширилися й зміцнилися в межах України. Дещо подібне починає відбуватися і в галузі продукції метало-виробів масового споживання. Це значно утрудняє визначення перспектив розвитку цих галузей на Україні

й тут потрібне максимальне ув'язання з промисловим розвитком інших районів Радянського Союзу.

Але безперечно те, що в зв'язку з вичерпанням старого основного капіталу в галузях промисловості, що працює на широкий ринок, дальший їх розвиток не обов'язково мусить іти в межах старого географічного розподілу. Одним з найцікавіших і відповідальних завдань планування нового промислового будівництва як - раз і є необхідність ламати стару економічну географію й перегруповувати підприємства з точки зору наближеності їх до джерел сировини, дешевої енергії, ринків збуту, звичайно, беручи до уваги всі інші політичні й стратегічні моменти. З цієї точки зору деякі проблеми легкої індустрії України є досить освітлені.

Перш за все — в галузі сільсько-господарського будівництва. Машинізація сільського господарства України ще в передвоєнний період стояла значно вище, ніж в окремих районах колишньої Російської Імперії. Імперіялістична війна, особливо революційні події на Україні мали своїм наслідком значні втрати сільсько-господарського реманенту України. Це-ж є реальний факт, що біля 50% всіх українських селянських господарств в сучасний період не мають реманенту. Цим визначаються завдання сільсько-господарського машинобудівництва.

1923 року випуск сільсько-господарських машин на Україні оцінювався в 30 мільйонів карб. Цього господарчого року продукцію намічено й очевидно буде здійснено в розмірі біля 45 мільйонів карб. Інакше кажучи, передвоєнну норму перебільшено, але попит на машини тільки тепер починає виявлятися з усією своєю загостреністю. Немає сумніву, що при необхідності будування нових заводів сільсько-господарчого машинобудівництва в СРСР першу чергу мусить бути визнано за Україною. Джерела сировини, наявність широкого ринку, питома вага України в сільсько-господарчій продукції СРСР, звичаєність українського сільського господарства до машинного оброблення землі, все це робить цілком необхідним будування на Україні нового плужного заводу з продукцією біля 250.000 плугів на рік, і з дальшим поширенням приблизно до 500.000 плугів.

Той успіх, з яким проходить нині в сільське господарство України трактор „Форда“, при колосальному браку робочої худоби висовує також на чергу питання про тракторобудівництво. Було-б надзвичайно цікаво розробити питання про можливість притягнення „Форда“ до будови міцного заводу тракторобудівництва на Україні на концесійних підвалинах. Уже йдуть попередні розмови про утворення в Одесі зборочних майстерень коштом Форда.

Друга група легкої індустрії, на яку треба звернути найбільшу увагу і яка має величезні перспективи, — це є хемічна промисловість України. В районуванні хемічної промисловості Радянського Союзу є певні дефекти. Не можна зв'язувати будування нових хемічних підприємств з тими центрами, де перебувають інститути, професори і таке інше. Донбас, як міцний центр хемічної промисловості, є безумовно найреальнішою перспективою найближчого майбутнього. Декілька конкретних зауважень до цього.

Перед війною содова продукція Донбасу давала біля 7,5 мільйонів пуд., тоб-то біля $\frac{3}{4}$ всієї содової продукції колишньої Російської Імперії.

Нині Україна дає біля 70% загально-союзної содової продукції. Беручи на увагу те, що в найближчий період загально-союзна потреба в соді буде визначатися не менш як в розмірі 15 мільйонів пудів і що значну частину попиту Центрально-промислового, Північно-Кавказького й навіть Близько-Східних ринків буде направлено в бік Донбасу, належить тепер таки поставити питання про дальший розвиток содової продукції в нас. Не слід при цьому забувати, що шлях нашої соди вже досить міцно прокладений до Туреччини й інших країн Близького Сходу.

Одним з найважливіших завдань в промисловому будівництві України — є будівництво суперфосфатних заводів. Це цілком зв'язано з перспективою відбудови й розвитку цукрової промисловости. Наша залежність від імпорту суперфосфату з одного боку й цілковита нерентабельність постачання Україні суперфосфату з Уралу, з усією рішучістю ставить питання про дальший розвиток існуючих і про будівництво нових суперфосфатних заводів на Україні.

ІХ. ТРАНСПОРТОВІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ

Вище вже було зазначено, що Україна, займаючи 2% загально-союзної території, зосереджує в себе біля 18% всієї залізничної мережі й біля 30% залізничних перевозок. Здавалось-би, що при таких умовах Україна не може ставити перед Союзом вимог що до дальшого залізничного будівництва. Але це не так. — Положення зобов'язує. Україна має обов'язок своєчасно включати до загально-союзної економіки величезні маси своєї продукції, й це загострює проблему залізничного транспорту України. Тут не треба говорити про брак вагонів, паровозів, шпал, рейок то-що. Все це явища загально-союзного характеру й всім досить відомі. Можна лише звернути увагу на те, що за останні 5 років на Україні змінено лише біля 400 верстов рейок, замість 2,5 тисяч верстов, які належало змінити.

Відповідно до того загального напрямку, в якому трактуємо ми тут економічні проблеми України, слід особливо підкреслити недостатність вихідних шляхів з Донбасу, інакше кажучи, незабезпеченість можливості передавати продукцію українського народного господарства до інших районів СРСР. Вже цього року, при зменшеному проти того, який передбачався, вивозі хліба, транспорт вже на силу вправлявся з перевозками палива і хліба на північ. Дальше піднесення народного господарства в наступному році ще більш загострює це становище. Розвиток харківського залізничного вузла, Лиману, Ясиноваті і цілої низки інших диктується інтересами не тільки України, а і загально-союзної економіки.

Поруч з цього катерининська залізниця, якою підходить паливо не тільки на катеринославську групу заводів, але і для всієї цукрової промисловости Правобережжя, і якою йде руда до Донбасу, вже цього року майже вичерпує свої можливості. Підсилення цього напрямку, чи то в формі будівництва нової магістралі, — Димурино — Марганець, чи в формі закінченої лінії — Гришино-Ровно, і таким чином розвантаження катерининської дороги, — стає невідкладною

проблемою залізничного транспорту. Чернігівську групу не можна вивести на шлях економічного піднесення без закінчення лінії Ново-Білиця — Чернігів, Ніжин — Прилуки. Після того, як зусиллями місцевих організацій пущено минулого року лінію Ніжин — Чернігів, закінчення всієї цієї роботи при порівнюванні невеликих затратах дійсно відкриває нову сторінку в розвитку північних районів України. Нарешті, до актуальних залізничних проблем України належить віднести і питання про закінчення цілої низки під'їзних шляхів, що їх почато ще в передвоєнні часи і скеровано в важливі райони хлібної, бурякової і скотарської продукції.

Особливо слід підкреслити проблему водяного транспорту України. Незалежно від долі Дніпроєльстану не можна далі терпіти такого становища, коли одна з найзначніших водяних магістралей Радянського Союзу — Дніпро гине. З 138.000 погонних сажнів гідротехнічних встановок на Дніпрі ледве 5% є в бодай приблизно задовольняючому стані. Не менш 10% розмито остаточно і більш 60% підлягає капітальному ремонту. Слід в загально-союзному масштабі поставити питання про підтримку дніпровської водяної магістралі і про забезпечення вантажо-обігу на ній. Це ще більше потрібне в той період, коли залізничний транспорт відстає в своєму розвитку від загального піднесення народного господарства.

Нарешті до таких проблем слід віднести також і питання про порти України. Одеський, Херсонський, Миколаївський, Бердянський, Маріупольський, — все це порти, які органічно зв'язані з проблемами і вимогами загально-союзного експорту і імпорту.

Х. ЖИТЛОВЕ БУДІВНИЦТВО НА УКРАЇНІ

До найгостріших проблем України слід віднести питання міського і особливо робітничого житлового будівництва. Декілька коротких цифр дають уявлення про гостроту потреби і про розміри завдань. Всю корисну житлову площу українських міст визначається приблизно в 6,5 міл. квадр. саж. При розрахунковій пересічній норми в 18 кв. саж. на чоловіка і при тій умові, що в найбільш перенаселених індустріяльних центрах доведеться в найближчі роки задовольнитися нормою в 12 саж., на кінець найближчого десятиріччя Україна примушена буде мати біля 12 міл. кв. саж. міської житлової площі. Інакше кажучи, для задоволення в найближче десятиріччя житловою площею міського населення України, конче треба подвоїти її міський житловий фонд. Ці розрахунки ні в якій мірі не є перебільшені. Житлова площа пересічно по Україні дає 11,5 кв. арш. на чоловіка, в Донбасі біля 9,5 кв. арш., а на Поділлі біля 8,5 кв. арш. З другого боку % задоволення робітників житловою площею в найважливіших галузях державної промисловості дає таку картину: рудна промисловість — 50%, хемічна промисловість — 57,5%, металургійна — 40%, коксобензольна — 47%, вугільна — 77%, цукрова — 36%. Без перебільшення можна сказати, що житлове питання на Україні вже тепер є тим фактом, що робить неможливою нормальну міграцію населення.

Попередні обчислення визначають потребу вкласти в найближче десятиріччя в житлове будівництво України біля 1,5 мільярдів карбованців, або біля 160 міль. карб. на рік. В 1923/24 році міське житлове будівництво на Україні переведено на 15 міль. карб., в 1924/25 році на 30 міль. карб. і цього року біля 60 міль. карб., — поступ значний, але ще не задовольняючий. Житлова проблема на Україні загострюється і вимагає до себе уваги.

ХІ. ПРИКОРДОННА СМУГА

Минулого року на Тифліській сесії Союзного ЦВК білоруси піднесли питання про західний кордон Радянського Союзу. Не можна не згодитись з тим, що поставити це питання було цілком правильно і своєчасно. Українська прикордонна смуга є найбільш малоземельною, найбільш аграрно - перенаселеною, найбільш бідняцькою і крім того на неї впали найтяжчі удари громадянської війни і інтервенції. Не можна вести боротьбу соціалістичного суспільства з капіталістичним і на кордоні з капіталістичними державами тримати перенаселені, бідняцькі, обідрані райони. Проблема влаштування прикордонної смуги має не тільки економічне, але й глибоке соціально - політичне значіння.

Обережні обчислення показують, що на протязі наступних 3 років на прикордонну смугу України необхідно вкласти біля 38 міль. бюджетових і кредитових асигнувань, щоб довести стан цих районів до пересічно - українського рівня в економічному і культурному відношенні. Цього року замість намічених за цим планом 10 міль. карб. відпускається лише біля 2 міль. карб. Цього не досить. Не в формі більш-менш спорадичних політичних натисків, а в формі планового передбачення і систематичної роботи слід поставити і загострити в загально-радянському масштабі проблему західної прикордонної смуги СРСР.

ХІІ. ВИСНОВКИ

Тут зазначено в короткому огляді найважливіші і актуальніші проблеми українського народного господарства. Немає потреби говорити, що тут підкреслено лише головні напрямки і моменти, і що ці нариси ні в якій мірі не можуть претендувати на вичерпуючий характер головніших проблем складного українського народного господарства. Можна було - б вважати завдання за здійснене, коли - б ці нариси дали загальне уявлення про народньо-господарчі проблеми України в їх взаємному звязку.

Ми маємо за останній рік в загально - союзному масштабі значні досягнення в справі усвідомлення наших народньо - господарчих можливостей і шляхів. Ми придбали величезний емпіричний матеріал для оцінки окремих народньо - господарчих груп. Вся ця робота йшла в головному по вертикальних розрізах окремих народньо - господарчих галузів в загально - союзному масштабі; вугілля, метал, транспорт, машино - будівництво, сільське господарство і т. инш., інколи без належного обліку того, які соціальні шари і групи і які національні

республіки і країни вони прорізають, і як це відбивається на економічному й громадському житті цих республік і районів.

Настав час виявити народньо-господарчий розвиток Союзу і в іншому аспекті освітити й оцінити уклад окремих народньо-господарчих районів (республік і країв).

Такий, умовно кажучи, горизонтальний аналіз народньо-господарчого питання в Радянському Союзі, поруч того вертикального, що вживається тепер, є конче потрібний по самій суті нашого Радянського Союзу, як союзу народів.

Можна було-б вважати завдання за виконане, коли-б ці нариси бодай в невеликій мірі полегшили-б таку оцінку народньо-господарчих проблем і вимог України.